

POLOŽAJ ETNOLOGIJE U BALKANOLOGIJI: EKSPLIKACIJA I TEZE ZA BALKANSKU ETNOLOGIJU

DAGMAR BURKHART
Institut za istočnu Evropu,
Frei Universität, Berlin

UDK 39
Izvorni znanstveni članak
PRIMLJENO 18. VI 1985

Temeljne postavke nastavnog predmeta balkanska etnologija na sveučilištu u Berlinu su odbacivanje zastarjele podjele na tzv. »materijalnu kulturu« i tzv. »duhovnu kulturu«, kao i teorijski neosnovane podjele na »nacionalnu« i »izvanevropsku« etnologiju. Etnologija je danas društvena nauka koja se bavi istraživanjem kulturnog aspekta općih društvenih pojmova, s ciljem da sudjeluje u rješavanju sociokulturnih problema. Nastavni plan predmeta balkanske etnologije organizira problematiku u tri kompleksna, funkcionalno povezana tematska težišta, te u nekoliko problematskih aspekata koji ta tematska težišta smještavaju u tokove društveno-povijesnog procesa. Cilj balkanske etnologije je spoznaja o strukturiranju i funkcioniranju, o kontinuitetu i mijeni kulturnih pojava u njihovom komunikacijskom, unutaretničkom i međuetničkom kontekstu.

U ovom je radu riječ o položaju etnologije (Volkskunde) u balkanologiji.¹ Dok se u našim prijašnjim nastavnim planovima »balkanska etnografija« dijelila na

- »materijalnu kulturu« i
- »duhovnu kulturu«, a unutar nje je istaknut položaj imala
- »narodna književnost«,

nakon dužih diskusija i razmišljanja sada se pokazalo da takva podjela nije adekvatna modernoj, teorijski i metodološki orijentiranoj etnologiji. U »materijalnu kulturu« ubrajalo se, npr., »nošnju i maske, gradnju kuće i naselja, oblike oruđa, načine proizvodnje i sl.«, i to pretežno po slučajnom redoslijedu. Pojmovi su se množili na metafizičkoj razini.

Najprije je valjalo otkloniti poseban položaj »narodne književnosti« do kojeg je došlo iz pijeteta prema golemom doprinosu A. Schmausa istraživanjima balkanske narodne pjesme. Taj je poseban značaj jednako neodrživ kao što je neodrživ napr. poseban položaj »narodne umjetnosti« pokraj »materijalne«, »duhovne« i »socijalne kulture« u *Etnografiji Bugarske Ch. Vakarlskoga* (1965).

Kad bismo balkansku narodnu književnost jednostavno svrstali unutar »duhovne kulture«, to bi značilo ignoriranje kritičkog razmišljanja o evrop-

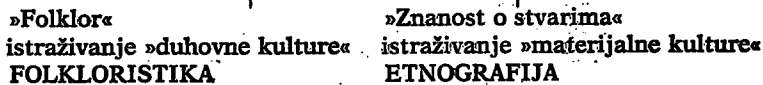
¹) Ovaj je tekst donekle skraćen članak iste autorice objavljen u *Zeitschrift für Balkanologie*, knj. 15, 1979, str. 13—39. Nastao je iz spoznaja do kojih je autorica došla pripremajući nastavni program za predmet *balkanska etnologija* u okviru *balkanologije* na sveučilištu u Berlinu. U rujnu 1984. autorica je tekst prezentirala na predavanju u Hrvatskom etnološkom društvu u Zagrebu.

skoj etnologiji, odnosno ignoriranje njene nove orijentacije i njenog ulaska u krug društvenih znanosti. Od kraja šezdesetih godina, naime, na zapadu je sve izraženija »kritika kanona etnološke podjele na odvojena područja tzv. kulture stvari i tzv. duhovne kulture«².

Ta tijekom 150-godišnje prakse uvriježena tradicija u evropskoj etnologiji da se pojam kulture podvoji na duhovnu i materijalnu u većini zemalja istočne i jugoistočne Evrope dovela je do institucionalizacije podjele u *etnografiju* (koja se bavi »materijalnim proizvodima kulture«) s jedne strane, i s druge strane u *folkloristiku* (koja se bavi »usmenom narodnom predajom«). To se vidi i na odgovarajućim odvojenim institutima i publikacijama.

U etnologiji Njemačke Demokratske Republike, W. Steinitzu je uspjelo očuvati »kompleksni karakter etnologije s obzirom na ukupnost narodnih tradicija«³ a ipak zadržati podjelu primijenivši shemu:

ETNOLOGIJA (VOLKSKUNDE)

Ta početna »nepodijeljenost« dolazi do izražaja u naslovu i u sadržaju časopisa DEMOS koji izlazi u Njemačkoj Demokratskoj Republici od godine 1960. i značajan je za »etnološku balkanistiku« (Horalek 1959). Donosi informacije o etnološkoj djelatnosti i publikacijama iz Albanije, Bugarske, Poljske, Rumunjske, ČSSR i SSSR-a. U početku je imao podnaslov »etnološke informacije« i pridržavao se tradicionalne terminologije njemačkog jezičnog područja za struku Volkskunde. I po sadržaju časopis je u točki C bio podijeljen na »tradicionalna« etnološka područja (uz A = općenito, bibliografije itd. i B = nacije, nacionalne, regionalne i socijalne grupe):

1. Naselja i graditeljstvo
2. Rad i gospodarstvo
3. Transport, promet/trgovina
4. Hrana
5. Zanati, narodna umjetnost i s tim povezane tehnike
6. Društvo, pravo, odgoj
7. Narodna vjerovanja, narodna mudrost, narodna medicina
8. Običaji i obredi, dječje igre
9. Narodna književnost
10. Narodna muzika, narodni instrumenti, narodni ples
11. Narodni jezik i imena.

²) Usp. H. Bausinger u uvodu knjige *Grundzüge der Volkskunde*. Knjigu je priredio zajedno s U. Jeggleom, G. Korffom i M. Scharfeom, Darmstadt, 1978, str. 1.

³) I. Weber - Kellermann, *Deutsche Volkskunde zwischen Germanistik und Sozialwissenschaften*, Stuttgart, 1969, str. 92.

Takva podjela odgovara etnološkoj bibliografiji »VOLKSKUNDLICHE BIBLIOGRAPHIE«, koja je počela izlaziti 1917. pod naslovom *Internationale volkskundliche Bibliographie* izlazi ponovo od godine 1955; izdavač je (zapadno) Njemačko etnološko društvo a tiska se na tri jezika⁴. Od IV. godišta, 1963. izdavači DEMOS-a promijenili su naslov u »Ethnographische und folkloristische Informationen« pa su se time priključili podjeli koja je nakon drugog svjetskog rata uobičajena u istočnoj i jugoistočnoj Evropi. U skladu s time od XII. godišta, tj. od godine 1972, u bitno proširenom sadržaju DEMOS-a nalazimo međunaslove »Materijalna kultura« i »Duhovna kultura« (kao treći podnaslov javlja se i kompleks »Društveni život«; to je rješenje koje nalažu okolnosti jer se predmet ne iscrpljuje u oba prethodna »bloka«).

U prvom broju međunarodnog časopisa ETHNOLOGIA EUROPAEA (EE I, Paris 1967) autori iz pojedinih zemalja prikazali su »svoje« etnologije kao cjeline ili podijeljene. M. Zender piše o etnologiji u Saveznoj Republici Njemačkoj:

»Nije poznata drugdje uobičajena podjela na folklor i etnografiju. Struka podjednako obuhvaća duhovnu narodnu predaju (folklor) kao i znanost o stvarima sa svim njenim područjima« (str. 251).

Tom sveobuhvatnom poimanju etnologije (Volkskunde) pridružuju se: Grčka s definicijom N. Politesa iz godine 1884, koji je folklor zamijenio s *laografija* (vidi G. Spyridakis, »Situation universitaire de la laographie en Grece«, str. 277 i dalje) i Jugoslavija sa sadržajno adekvatnim pojmom etnologija. U svom prilogu »The Academic Position of European Ethnology in Yugoslavia« (str. 318 i dalje) B. Bratanić piše:

»Disciplina se općenito zove etnologija (ethnology, ethnologie (.)).

Nije nepoznata ni riječ »etnografija« (ethnography), naročito u imenima muzeja i u upotrebi nestručnjaka. No na svim sveučilištima službeno je ime jedino »etnologija«.

Imenom etnologija obuhvaćeno je *cijelo područje* znanosti koje se bavi tradicionalnim kulturama, uključuje sve materijalne, društvene, povijesne, strukturalne, funkcionalne i aksiološke aspekte predmeta. (.). »Posebna«, »regionalna« ili »nacionalna etnologija« oznake su za one *grane* discipline koje se bave narodnom kulturom jugoslavenskih naroda, obično s obzirom na kulturu susjednih slavenskih ili balkanskih naroda (.).

»Folklor« se smatra također posebnom granom etnologije.«

Za razliku od toga, kod Bugara i Albanaca dihotomija etnološke struke je institucionalizirana. O položaju etnologije u Bugarskoj izvješćuje Ch. Gande v u prilogu »Situation de l'ethnologie dans les universités de Bulgarie« (str. 260 i dalje). U članku se ne obazire na nešto kasnije osnovan

⁴) Taj bibliografski priručnik pokušava objektivno obuhvatiti međunarodnu etnološku građu. Sadržaj priručnika, podijeljen u 23 glavne točke, ipak je »konglomerat poredanih detalja odnosno napor uložen da bi se dobila neka shema i omogućilo uključivanje novih naslova«, G. Heilfurth, *Volkskunde* (u: *Handbuch der empirischen Sozialforschung*, ur. R. König, knj. 4, Stuttgart 1974, str. 192.)

Institut za folklor (direktor P. Dinekov), ali spominje Institut za etnografiju i podjelu, koja je uobičajena na sveučilištu, na »kolegij bugarske etnologije« i »kolegij folklor«.

Slično je i u Albaniji:

»Dva istraživačka instituta na sveučilištu specijalizirana su za etnološka istraživanja: *Institut za folklor* koji usmjerava djelatnost na usmene tradicije, glazbene i koreografske narodne tradicije i (.) *Institut za povijest i lingvistiku*, u kojem se jedan odjel bavi albanskom etnografijom. Tom je odjelu priključen Albanski etnografski muzej« (usp. Z. S a k o, »Situation universitaire de l'ethnologie albanaise«, (str. 245).

Posve drugačije određuju etnologiju u Rumunjskoj. Ondje imamo trojaku podjelu: na etnografiju, folklor i narodnu umjetnost (v. P. H. S t a h l »Enseignement universitaire de l'ethnologie en Roumanie«, str. 302 i dalje). Ta se područja djelomično presijecaju, kako kaže sam Stahl:

- »1. Etnografija (*etnografia*): njeno se područje općenito dijeli na dva dijela: duhovnu kulturu (koja uključuje običaje, narodnu mudrost itd.) i materijalnu kulturu (koja uključuje istraživanje naselja i nastamba, zanimanja itd.)
2. Folklor (*folclorul*) se obično dijeli na tri dijela: usmeni folklor, folklorna glazba i folklorni plesovi. (.)
3. Narodna umjetnost (*arta populara*): pod tim se pojmom razumijeva seoska likovna umjetnost. (.)«

Etnografija je i ovdje podijeljena na područja »duhovna kultura« i »materijalna kultura«. Upada u oči da je »narodna umjetnost« odvojena, dok je u drugim balkanskim zemljama uključena u »etnografiju«.

Pojam FOLKLORA prema Dinekovu⁵ ima tri opsega:

- uži
- srednji
- i širi

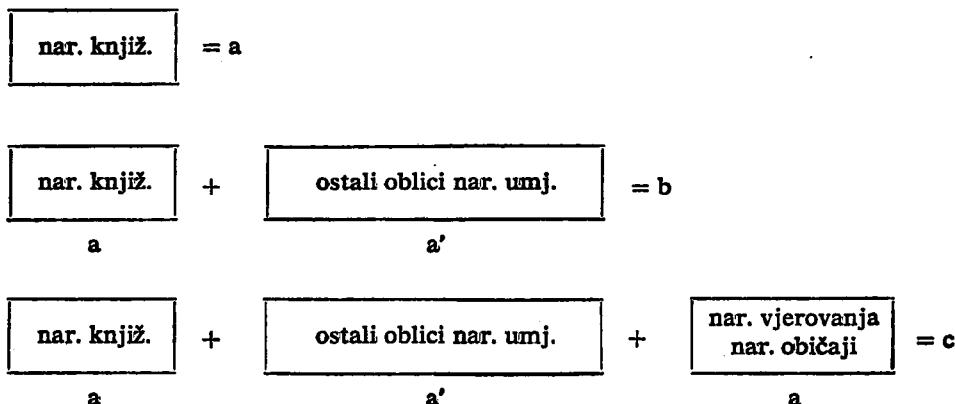
(1) Pod folklorom u užem smislu on misli na »poetsko stvaralaštvo radnih masa, umjetničko jezičko stvaralaštvo«, što znači da je folklor izjednačen s narodnom književnošću. »Zajedno s narodnom glazbom, plesom, slikarstvom, kiparstvom, kazalištem itd.« on je konstitutivni »sastavni dio umjetničke narodne kulture«.

(2) Pod folklorom u širem smislu Dinekov razumijeva »duhovnu kulturu naroda«. Naglašava da se takav pojam folklor ne odnosi »samo na područje narodne umjetnosti nego i na narodna vjerovanja, narodnu mudrost i narodne običaje«. Zbog toga on folklor dalje dijeli na »glazbeni, medicinski folklor, folklor prava itd.« Taj pojam folklor podudara se s onim što se podrazumijeva kad se kaže »nematerijalna — narodna kultura« pa se uključuju dijelovi tzv. materijalne kulture koji se definiraju kao »narodna umjetnost« i područja »socijalne kulture« koja bismo označili kao »običaj«.

⁵) Blgarski folklor, Sofia 1972, str. 10 i dalje.

(3) Dinekov utvrđuje i treće određenje, srednjeg opsega: taj pojam folkloru obuhvaća »umjetničku narodnu kulturu, pojedine pojave narodne umjetnosti kojih je narodna književnost samo dio«.

To shematski izgleda ovako:

Dinekov, koji sam pripada rusko-sovjetskoj tradiciji i to orijentaciji K. V. Čistova, pridržava se užeg pojma folkloru (= a) i upozorava na moguću »tendenciju proširenja pojma folkloru« (tj. a \rightarrow c). Njegova kritika ide i D. Šišmanova, utemeljitelja bugarskog usporednog istraživanja naroda, koji je pod utjecajem njemačke etnologije 1889. govorio kako nema »nikakve potrebe zasnivati posebnu disciplinu folkloru«⁶. Zapadnoevropskim i američkim folkloristima predbacuje što prečesto zanemaruju granicu između folkloristike i etnografije.

Kod Dinekova dolazi jasno do izražaja ono do čega je njemu, jednom od vodećih folklorista na Balkanu i zagovorniku dihotomske podjele u etnologiji najviše stalo; on, naime, želi da ta dva područja budu odvojena prije svega zato da bi folkloristika snažnije potvrdila samostalnost s obzirom na susjedne discipline kao što su znanost o književnosti i etnografija.

Dinekov kritizira pojmovnu zbrku o etnologiji, naročito s obzirom na »folkloru« i nejedinstvo u određivanju znanstvenih pojmova.

S time se slažemo. Čak i *Standard Dictionary of Folklore, Mythology and Legend*⁷ Funka i Wagnalla niže ništa manje nego 20 definicija različitih autora i različitih dometa, a da pri tome izdavači ne zauzimaju vlastiti stav.

⁶) Isto, str. 13.

⁷) New York, 1949, I, str. 398 i dalje.

O povijesnom razvoju pojma folklor Dinekov se izražava proturječno. Kad govori o »tendenciji proširenja« očito misli na uži pojam folklor (= a) kao prvobitan. S druge strane upozorava da je »termin folklor prvobitno imao znatno šire značenje i bio identičan s narodnom kulturom« (str. 8—9).

Kad je 1846. pod utjecajem mitologije braće Grimm i njemačkog pojma »Volkskunde« (koji je prvi put zapisan 1787⁸⁾) Englez W. J. T h o m s zamijenio dotad uobičajeni pojam »popular antiquities« pojmom folklor, mislio je na tradicionalna vjerovanja, legende i običaje u običnom puku« ili »navike, običaje, blagdane, praznovjerice, balade, poslovice itd. starih vremena.«⁹

Predmet te »paleo-etnologije« bili su prvenstveno »iz starog doba« preneseni izrazi narodnog vjerovanja, narodne književnosti i narodnih običaja (u našoj shemi otprilike a + a''). Interes tih prvih istraživača folklor bio je pretežno usmjeren takozvanim »survivalima«: »duhovnoj« kulturnoj predaji. Isključivali su »stvari«. Toj je definiciji sve do danas ostao vjeran časopis FOLKLORE, koji je utemeljen u Londonu 1877.

Pojam *folklor* brzo se širio i preuzela ga je većina zemalja. No na njemačkom govornom području zadržao se obuhvatni pojam *Volkskunde*. Uzme-mo li jedini postojeći *Wörterbuch der deutschen Volkskunde* (Rječnik njemačke etnologije) A. Beitra, kod pojma folklor naći ćemo uputnicu na identičnu natuknicu »Volkskunde«.¹⁰

Nezavisno od različitog dometa termina dvoznačnost pojma folk-lore je očita. Prisutna je već u genitivu njemačkog prijevoda koji podsjeća na Janusovu glavu: »Volkswissen« (narodna mudrost) »Kunde vom Volk« (nauka od naroda).

Shematski bismo to mogli prikazati ovako:

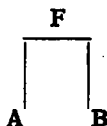
- A = mudrost naroda = mudrost koju narod posjeduje i/ili
- B = mudrost naroda u smislu »mudrost (ili znanje) o narodu«.

O toj okolnosti vodi računa »International Dictionary of Regional Euro-pean Ethnology and Folklore«¹¹ jer dijeli pojam *folklor* (F) na dva dijela:

F = A

ali i B

Odnosno u shemi:

⁸⁾ Usp. Heilfurth, isto, str. 166.

⁹⁾ Cit. prema A. Hultkrantz, *General ethnological concepts*, Kopenhagen, 1960, str. 135.

¹⁰⁾ Prvo i drugo izdanje (Stuttgart 1936. i 1955) još ne objašnjavaju pojam folklor. Tek u najnovije izdanje (1974) unesena je natuknica »folklor«.

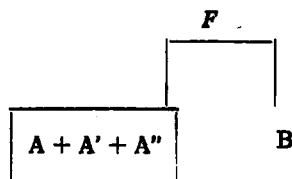
¹¹⁾ Kao bilj. 9, str. 135 i dalje, tj. *International Dictionary of Regional European Ethnology and Folklore*, knj. I, identično kao: Hultkrantz *General Ethnological Concepts*.

A = »duhovna tradicija naroda, naročito usmena tradicija« = »folklorna građa«, dakle pojam na *razini predmeta* i

B = »znanost koja izučava tu tradiciju« = »znanost o folkloru«, dakle pojam na *metarazini*.

Da bismo se suočili s tom paradoksalnom pojmovnom zavrzlamom, uveden je termin *folkloristika*. To je dovelo samo do djelomične revizije jer nije posve iskorijenjeno poimanje F u smislu B.

Uostalom, A se shvaća posve prošireno, odnosno, globalno (usporedi određenje pojma od strane Stitha Thompsona)¹² pa uključuje i tzv. »kulturu stvari« (A') i »socijalnu kulturu« (A'')

Kompleks (A + A' + A'') predmet je istraživanja njemačke »Volkskunde«, nordijskog »istraživanja narodnog života«, anglosaksonske »kulturne antropologije« ili »etnologije«, grčke »laografije« i jugoslavenske »etnologije«. U početku je to bio u Bugarskoj i u Albaniji gdje su Š i š m a n o v¹³ i C a b e j¹⁴ pledirali za cjelovitu etnologiju i realizirali je u svojim radovima. Tek kasnije došlo je do podjele na ETNOGRAFIJU i FOLKLORISTIKU (FOLKLOR = B). Pri tome se etnografija usmjeruje na A', a folkloristika na A, dok se s A'', s takozvanom socijalnom kulturom, socijalnim životom (oblici proizvodnje, običaji i dr.) dijelom bavi etnografija a dijelom folkloristika. Usp. DEMOS, za koji smo naveli da nosi podnaslov »Međunarodne etnografske i folklorističke informacije« i jasno izražava dihotomiju koja se kasnije u podnaslovima pretvara u trostruku podjelu (materijalna, socijalna i duhovna kultura). Ili, na primjer, M. P o p, navedimo samo još jedan primjer, u skici položaja etnologije u Rumunjskoj¹⁵ navodi kako: folkloristika istražuje »književnost, glazbu, koreografiju i narodni teatar«, dok istraživanja »materijalne kulture« ulaze u »područje etnografije« koja se bavi i »istraživanjem pastirskog gospodarenja«, »pitanjima zemljoradnje i vinogradarstva«, kao i pitanjima »načina života radnika«, tj. kompleksom pojava koje ulaze u područje socijalnoga života. Zasebno područje, tj. »istraživanje na-

¹² Prema Stithu Thompsonu »folklor obuhvaća plesove, pjesme, priče, predaje, tradicije, vjerovanja i praznovjericе te poslovice svih naroda širom svijeta. On također uključuje proučavanje običaja, tradicionalnih poljoprivrednih i domaćinskih postupaka, tipova građevina i alata i tradicionalne aspekte društvene organizacije«, citiramo prema *Funk and Wagnall's Standard Dictionary*, str. 403.

¹³ Usp. M. Arnaudov, cit. po Dinekov nav. djelo, str. 9.

¹⁴ Npr. u radu dovršenom 1943: E. Cabej, *Albanische Volkskunde* (u: *Südost-Forschungen* god. XXV, 1966, str. 333—387 i u drugim ondje citiranim ranijim istraživanjima).

¹⁵ U *Hessische Blätter für Volkskunde* knj. 56, 1965, daje pregled stanja etnologije u Rumunjskoj (*Zwei Jahrzehnte volkskundlicher Forschung in Rumänien*) str. 179 i dalje.

rodne umjetnosti«, sadrži predmete koje istražuju specijalisti za materijalnu kulturu, »etnografija«: to su narodne nošnje, tkanje, čilimi i narodna keramika.

Pojam ETNOGRAFIJA prvobitno je stajao uz pojam ETNOLOGIJA, njemački VÖLKERKUNDE, i odnosio se na prekomorske plemenske kulture, nasuprot domaćim tradicijama kojima se bavila folkloristika. Tek tijekom 19. stoljeća »u procesu promišljanja tih kompleksnih pretpostavki došlo je do podjele na dvije struke: na VÖLKERKUNDE za vanjska područja, izvan zapadnjačke civilizacije i na VOLKSKUNDE za interno područje«¹⁶.

Sada preteže tendencija da se Völkerkunde i Volkskunde principijelno tretiraju kao jedna struka: »Nema nikakve razlike između Volkskunde i Völkerkunde s obzirom na problematiku i na metodu, a razlika u predmetu nije teorijske nego posve praktičke prirode. To je jedna znanost. Postojeću podjelu lako je shvatiti iz njihovog porijekla i iz kasnijih znanstvenih tradicija. Stoga ih valja nazivati istim imenom, a većina razloga govori u prilog u međunarodnoj upotrebi uvriježenom pojmu etnologija«¹⁷.

S time ćemo se suglasiti: kao naziv te jedne struke upotrebljavat ćemo u međunarodnoj upotrebi jedinstvenu riječ ETNOLOGIJA.

Pod riječju ETNOGRAFIJA danas se razumijeva posve opisna, neinterpretativna Volks- ili Völkerkunde, nasuprot ETNOLOGIJI koja implicira *usporodne istraživačke pretpostavke* i težnju za *teorijskom utemeljenošću*.

U Jugoslavena je bez sumnje, najmodernije poimanje etnologije koju su tako nazivali još Erdeljanović i Cvijić. Suprotnost tome je termin »etnografija« u Albaniji, Bugarskoj, Rumunjskoj i Turskoj, jednako kao i u SSSR-u, Poljskoj, ČSSR, NJDR, Mađarskoj i Finskoj, za onu granu znanosti koja se bavi istraživanjem »materijalne kulture« (etnologija stvari) i djelomično »socijalne kulture«: ne poklapa se ni s ETNOLOGIJOM u opisanom smislu ni s ETNOGRAFIJOM u smislu »opisnog sektora etnologije«.

BALKANOLOGIJA je usporedna znanost. Stoga i njenu subdisciplinu ETNOLOGIJU moramo koncipirati *općebalkanski-komparatistički*. Promatramo li rezultate I. i II. Međunarodnog kongresa za izučavanje Balkana i Južnoistočne Evrope¹⁸, etnologija se u sve većoj, premda ne i u zadovoljavajućoj,

¹⁶) Usp. Heilfurth, nav. djelo str. 167.

¹⁷) B. Bratanić o pojmu »Ethnology« u Hultkrantz, nav. djelo str. 114.

¹⁸) Prvi kongres u Sofiji 1966. potaknuo je A. Schmausa da u svom izvještaju govoreći o »folkloru« ustvrdi: »Usprkos dugotrajnoj tradiciji i usprkos vrlo intenzivnoj sakupljačkoj djelatnosti u zemljama jugoistočne Evrope čini se da je poželjno promisliti neposredne zadatke i kritički preispitati metode. Općebalkanska pitanja našalost jedva da su bila na dnevnom redu«. (u: *Mitteilungen der SOE-Gesellschaft*, br. 4, god. 6, 1966, str. 16.) Na oba naredna kongresa (Atena 1970, Bukurešt 1974) zapaža se porast broja priloga s balkanskom interetničkom usporednom tematikom. Metodološka svijest u *historijskoj tipološkoj komparatistici* zapaža se u prilogama na kongresima folklorista u Jugoslaviji. U zborniku *Rad XVII kongresa SUFJ, Zagreb, 1972.* objavljeno je, na primjer, 6 priloga posvećenih historijsko-komparativnoj metodi. Ipak, ti prilozi ne rješavaju problem metode. U njemačkoj etnologiji najintenzivnije i najkritičnije bavilo se komparativnom metodom H. Gerndt (osim ostalog i na poticaj Zirumskoga). Gerndt određuje tu metodu kao *interpretacijski postupak*, kao »specifičan način povezivanja« koje teži »oblikovanju modela i određenom spoznajom cilju« (usp. *Die Anwendung der vergleichenden Methode in der Europäischen Ethnologie*, u: EE, god. X, 1977/78, str. 2—32).

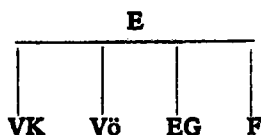
mjeri tako orijentira. Zbog toga što je usporedni aspekt obavezan za balkansko istraživanje mi moramo, u skladu s prethodnim određivanjem pojmovna i razgraničenjem prema etnografiji, govoriti o *etnologiji*.

A to je u skladu s nastojanjima, koja traju još od pedesetih godina, »da se učvrste dosad nezadovoljavajuće veze između evropske i opće etnologije«.¹⁹

Uz podršku UNESCO-a godine 1960. A. Hultkrantz je objavio *General Ethnological Concepts*, koji sadrži pregled međunarodne nomenklature što je primjenjuju Volkskunde i Völkerkunde i izrazio želju za zajedničkim definiranjem i sistematizacijom. U tom je rječniku *etnologija* (E) — njemački »Völkerkunde, također Volkskunde«, definirana kao

»znanost o čovjeku kao kulturnom biću, komparativni studij kulture (...). Za razliku od etnografije, etnologija je disciplina komparativnih gledišta. U širem smislu identična je američkoj *kulturnoj antropologiji*. U užem smislu to je kulturno-historijska disciplina identična etnologiji u SAD i u Velikoj Britaniji. Ovdje se zalažemo za šire značenje. Evropsku *regionalnu etnologiju* valja promatrati kao posebnu granu te šire discipline.« (str. 113 i dalje).

Priključujući se tom pojmovnom određenju, plediram i za subsumiranje pojmova VOLKSKUNDE (VK) / VÖLKERKUNDE (VÖ) / ETNOGRAFIJA (EG) / FOLKLORISTIKA (F) pod nadređenim pojmom ETNOLOGIJA (E).

S obzirom na to da se na području Balkana radi o »regionalnoj etnologiji«, uvodim pojam BALKANSKA ETNOLOGIJA (BE). U tvorbi riječi i u metodologiji oslanjam se na međunarodno određenje struke za evropsku »regiju« tj. na »evropsku etnologiju«. Taj se pojam sve češće javlja u naslovima nadregionalnih časopisa. Uz općeevropski časopis *Ethnologia Europaea* (1967) (pri osnivanju kojeg su sudjelovali i balkanski etnolozi) uskoro se javljaju slične publikacije za uže regije: *Ethnologia Slavica* (Bratislava 1969), *Ethnologia Scandinavica* (Lund 1971), *Ethnologia Fenica* (Helsinki 1971), *Ethnologia Polona* (Varšava 1975), *Ethnologie Française* (1971).

KULTURNU ANTROPOLOGIJU valjalo bi promatrati ne kao identičnu s etnologijom nego kao susjednu znanost koja po Wiegelmannovim riječima istražuje — »kulture širom svijeta i općenito kulturu i njene zakone«.²⁰ Taj pojam koji se u SAD, a djelomično i u Evropi (u Frankfurtu je struka Volkskunde preimenovana u »kulturnu antropologiju i evropsku etnologiju«) upotrebljava kao sinonim za E, nama se čini preopsežnim i univerzalnim. Ne pokriva samo područje takozvane narodne kulture nego i

¹⁹) Usporedi: B. Bratanić, *Allgemeine und europäische Ethnologie heute* u: EE god. II/III, 1968/69, str. 80.

²⁰) G. Wiegelmann, M. Zender, G. Heilfurth, *Volkskunde. Eine Einführung*, Berlin, 1977, str. 9.

fenomen kulture općenito (uključuje i tzv. »visoku kulturu« u smislu kulture dominantnih slojeva nekoga društva). Mi etnologiju shvaćamo i kao »znanost o kulturi«, ali je vidimo kao posebnu disciplinu koja si je postavila za cilj *istraživanje kulture donjih i srednjih slojeva, podređenih slojeva, »naroda«*. Ona je dakle »znanost u odnosima« s brojnim graničnim znanstvenim granama, odnosno, »pomoćnim znanostima«.²¹

KULTURU bi valjalo što je moguće šire pojmovno shvatiti. Nikad nisu nedostajali pokušaji da se kultura odredi, usp. na primjer preko 100 definicija što su ih sabrali Kroeber i Kluckhohn²² godine 1963. Možemo ih proširiti s brojnim pokušajima definicije NARODNE KULTURE, npr. Hultkrantz, Folk culture str. 129 i dalje. Valjalo bi je otprilike shvatiti kao što to čini O d u m, koji narodnu kulturu vidi kao drugi izraz za kulturu, a ovu potonju kao »totalne procese, proizvode i dostignuća ljudi u svim aspektima njihova života i razvoja« (»civilizaciju« on definira kao »specijaliziranu kulturu državno-urbanoga-tehnološkog društva«²³). Najšire moguće određenje, iz neidealističke filozofije i antropologije (kod Marxa, S. Freuda, W. Sombarta²⁴ i dr.) jest *kultura* u opoziciji prema *prirodi*:

PRIRODA vs. NE—PRIRODA

dakle PRIRODA vs. KULTURA.

U tom teorijskom pristupu kultura se definira kao proizvod ljudskog razračunavanja s prirodom. Ipak, prema Klausu:²⁵

»Kultura nije naprosto suma svih materijalnih i duhovnih vrijednosti koje služe višem razvoju čovjeka nego je ona sustav izmjenljivih odnosa, procesa i ponašanja koji jedni na druge međusobno utječu(...). Ta dijalektička *sistemska povezanost*, koja objektivno postoji, tvori specifičnost kulture«.

Nema sumnje da je ovdje naglašen sistematski karakter svojstven svakoj kulturi. Tek sistemsko djelovanje pojedinih materijalnih, društvenih i ideoloških kulturnih elemenata, odnosi i interakcija faktora koji međusobno utječu jedan na drugoga, konstituira KULTURU nekoga društva.

Kao što je to izvela I. — M. Greverus u svom nacrtu u curriculumu za struku »kulturna antropologija«,²⁶ kulturu valja promatrati u makro i u mikroaspektu. Kao antropološku kategoriju valja je trojako analizirati:

1. Kultura kao »sposobnost čovjeka da kulturno djeluje, tj. da okolinu mijenja interpretirajući je i da joj se prilagođuje u procesu učenja (opći antropološki aspekt)«
2. Kultura kao »opći društveni proces (povijesno-antropološki makroaspekt)« i

²¹) Usp. Wiegelmann, 1977, str. 10—11.

²²) A. L. Kroeber, C. Kluckhohn. *Culture. A Critical Review of Concepts and Definitions*, New York, 1963.

²³) Cit. prema Hultkrantz, nav. djelo str. 130.

²⁴) Usp. G. Korff, nav. djelo, v. bilješku 2. pogl. I: KULTUR, str. 17—80.

²⁵) *Philosophisches Wörterbuch*, Leipzig 1970, pojam »Kultur«.

²⁶) *Zu einem Curriculum für das Fachgebiet Kulturanthropologie* (u: *Ethnologia Europea* V. 1971, str. 214—224, naročito S. 216).

3. Kultura kao »specifične kulture (ili subkulture) na regionalnoj, vremenskoj i/ili etničkoj i socijalnoj razini (povijesno-antropološki mikroaspekt)«.

Etnologe u prvom redu zanima posljednji, specifični aspekt kulture. Ali to ne znači da regionalno istraživanje može biti samo sebi dovoljno. Stoviše, ono mora sudjelovati u teorijskoj refleksiji opće etnologije i u nadregionalnoj sinkronijskoj i dijakronijskoj kulturnoj usporedbi.

U načelu se valja složiti s H. Marcuseom koji kritizira »polazište cijele tradicionalne kulturne filozofije« kao nedopustivo »isticanje kulture ispred civilizacije i ispred materijalnih životnih procesa«. »Opoziv kulture iz materijalnog životnog procesa isto je kao i grijeh protiv duha i protiv duše«. ²⁷ Tu djeluje zastarjela akademska tradicija koja s pojmom »civilizacija« kao i s pojmom »kultura« povezuje suprotstavljene implikacije:

»CIVILIZACIJA	KULTURA
materijalni rad	duhovni rad
radni dan	blagdan
rad	dokolica
carstvo dužnosti	carstvo slobode
priroda	duh
operacionalizirano mišljenje	neoperacionalizirano mišljenje«. ²⁸

U *Filozofskom rječniku* G. Klause »u govornom jeziku civilizacija je identična pojmu materijalne kulture«. ²⁹

Ta dihotomija dolazi do izražaja u tradicionalnoj podjeli na *prirodne znanosti* (kojima se često pogrešno pribraja matematika, iako je ona strukturna znanost) s jedne strane, i na *duhovne znanosti*, s druge strane. Dihotomija je izazvana poznatom polemikom dviju filozofskih škola u 19. stoljeću (idealizam i materijalizam). Danas je ta podjela, kako kaže Marcuse »posve zastarjela: prirodne, društvene i duhovne znanosti međusobno se približavaju metodama i pojmovima«. ³⁰

S tradicionalnom shemom mišljenja podudara se odgovarajuća podjela narodne kulture na dva područja, podjela koju zapažamo vrlo rano kod braće Grimm i njihovih suvremenika, a kasnije kod W. H. Riehla. ³¹ Više ili manje umjetna podjela predmeta etnologije na materijalnu i duhovnu narodnu kulturu i odgovarajuća podjela istraživačkih usmjerenja etnografija/folkloristika ne odgovara strukturalno i funkcionalno isprepletenim etnolo-

²⁶⁾ Vidi H. Marcuse, *Kultur und Gesellschaft I*, Frankfurt, 1967, str. 97 i dalje.

²⁸⁾ Vidi H. Marcuse, *Kultur und Gesellschaft II*, Frankfurt 1967, str. 150.

²⁹⁾ Kao bilj. 25, pojam »Zivilisation«.

³⁰⁾ Kao bilj. 28, str. 150—151.

³¹⁾ Još se u godinama između 1808. i 1811. u planovima braće Grimm javlja misao kako »ne treba skupljati ništa drugo nego li usmenu tradiciju« (usp. W. Jacobeit, *Bäuerliche Arbeit und Wirtschaft*, Berlin, 1965, str. 26). W. H. Riehl naglašava nešto kasnije (1858) kako »u bogomdanu uređenju svijetu« dolazi do »materijalnoga razvitka (naroda) ... uz pomoć prirodnih zakona privrednoga života«, ... »idealno oblikovanje narodnog života« treba međutim tražiti u »temeljima ljudskoga duha« (citirano prema G. Wiegelmann, »Materielle« und »geistige« *Volkskultur*, u: EE IV, 1970, str. 187).

škim sadržajima. Moramo je premostiti radi istraživačke integracije i radi sistematiziranja struke. G. Wiegelmann, koji niz godina polemizira s tom dvojbom podjelom,⁸² smatra da ju je moguće prihvatiti »tek kao grubu orijentaciju, kao praktično sredstvo«. No gledamo li je točnije, vidjet ćemo da je neoštra, ne pridonosi karakterizaciji ili spoznaji pojedinih sastavnih dijelova:

»Nedovoljna oštrina te podjele pokazat će se kad pokušamo odrediti granicu materijalne kulture; materijalnih predmeta ima i u praznicima, u narodnom teatru, u narodnoj glazbi. No te komplekse ubrajamo u folklor. Naravno, ima područja kulture u kojima uopće nema materijalnih predmeta: pripovijedanje, govor, pjevanje. Ali već u vjerovanjima javljaju se kulturni i drugi predmeti. Ukratko: jasna podjela na materijalno i duhovno područje kulture nije moguća.«⁸³

Samo je po sebi razumljivo da pri podjeli dolazi, da mora doći do preklapanja.

Tako, na primjer, u sadržaju *Etnografije Bugarske* Ch. Vakarel-sko^{84a} nalazimo međunaslove: »odjeća«, »predenje, tkanje, tkanine i sukno«, »obrada drveta«, »obrada gline«, »obrada metala i minerala«, »glazbeni instrumenti«, sve u poglavlju *materijalna kultura*, a međunaslove »tkanje i vezenje«, »ukrasi i kozmetika«, »keramika«, »rezbarstvo«, »umjetnička obrada metala« u poglavlju *umjetničko stvaralaštvo*. »Zatajivanje cjelovitog aspekta« kako su to oštro formulirali Klenk i Schneeweis (usp. »*Probleme einer gültigen Terminologie und Methodologie*«⁸⁴), ima posljedice, tj. »gubi se postojeća povezanost materijala, oblika i funkcije. Podjednako važni aspekti ne dolaze podjednako do izražaja«.

Kompleksnost i isprepletenost istraživačkog područja priznaju i zastupnici »podjele« i artikuliraju ih kao probleme presijecanja. Tako na primjer P. H. Stahl⁸⁵, baveći se usmenim, glazbenim i plesnim folklorom, piše:

»Budući da je to troje usko vezano uz običaje, u isto vrijeme proučavamo usmeni folklor i običaje, glazbu i običaje itd.«

⁸²) Misao formuliranu u navedenom članku (v. bilj. 31) o funkcionalnoj pretpostavci, tj. da uz objekt valja uzeti u obzir i aktivnost (na primjer uz kuću analizirati gradnju i stanovanje) Wiegelmann je dalje razvio u uvodu u etnologiju (rad više autora) (v. bilj. 20): »Primjerenije je izraditi kriterije raščlambе koji se mogu primijeniti na velike dijelove kulture i koji pridonose njenoj karakterizaciji. Među takve kriterije ubrajaju se:

1. razlikovanje objekata i postupaka, 2. društvena slojevitost, 3. utrošak vremena i položaj tijekom realizacije, 4. materijalni utrošak, 5. funkcije, 6. odnosi među vodećim vrednotama, interesima i idejama, 7. razlika među tokovima centraliziranog upravljanja i tokovima slobodne, samoodgovorne realizacije.«

⁸³) Kao bilj. 20, str. 97.

^{84a}) To standardno djelo bugarske etnologije pojavilo se 1965. na poljskom jeziku u Wrocławu, a drugo izdanje izašlo je na bugarskom u Sofiji godine 1977. Njemačko izdanje (prijevod N. Dameran) objavljeno je 1969. u Berlinu.

⁸⁴) E. Klenk i E. Schneeweis, »*Probleme einer international gültigen Terminologie und Methodologie*«, u EE II/III, 1968/69, str. 203 i dalje.

A kad je riječ o narodnoj umjetnosti, on mora priznati:

»U okviru tog etnološkog pojma uključeni su i neki dijelovi materijalne kulture (na primjer kuća) ili duhovne kulture (na primjer običaji), ali ti se predmeti biraju s obzirom na njihovu pripadnost umjetnosti, što omogućuje da ih uključimo u bitne točke povijesti umjetnosti.«

I P. Dinekov³⁸ smatra da se kod folklora radi o vrlo kompleksnoj pojavi koja je usko povezana s drugim etnološkim pojavama, na primjer s običajima, i da ga je moguće adekvatno objasniti samo u kontekstu običaja:

»Doista, mnoge folklorne pojave ne mogu se objasniti a da se nemaju u vidu obredi i običaji s kojima su vezane porijeklom i funkcijom (. .).

Nema sumnje, folklor je složena pojava, zbog čega se usmeno-poetski tekst ne može izdvajati iz cjeline kompleksa pojava koje ga okružuju i s kojima je organski vezan.«

Tko god pledira za *premošćivanje podjele* u etnologiji svjestan je da se u etnološkom istraživačkom području ne radi o nizanju izoliranih predmeta nego u cijelom »spletu međuzavisnosti«³⁷. Tko god kritizira etnološki »kanon«, a to se, bar u njemačkoj etnologiji, događa već preko stotinu godina³⁸, obara se na puko »nabrajanje kulturnih objektivizacija« s kojima je »obično garnirana svaka definicija naše discipline, svaki uvod za početnike u struci i amatere (. .). Primjena kanonske formule kao nadomjestak definicije« nije naime ništa drugo nego »pouzdan indikator činjenice da sam kanon nije drugo do li surogat teorije«.³⁹

Diskusija o metodi potkraj šezdesetih godina i s tim povezani pokušaji preorijentacije struke — uza svu kritiku »kanona« — nisu doveli do potpunog premošćivanja podjele. H. Bausinger objašnjava da »to nije povezano samo s »normativnom« snagom faktičnoga nego i s golemim učvršćenjem podjele u posljednjih 150 godina«.⁴⁰

I to pošto je etnologija na Zapadu zahvaljujući svojoj

³⁵) V. EE I, 1967, str. 302.

³⁶) Kao bilj. 5, str. 12.

³⁷) G. Heilfurth, kao bilj. 4, str. 190.

³⁸) Još je W. H. Riehl, utemeljitelj njemačke znanstvene etnologije (Volkskunde) u svom programatskom predavanju: »Etnologija kao znanost« godine 1858 (u: *Kulturstudien aus drei Jahrhunderten*, Stuttgart/Berlin 1903, str. 236) podvrgao vrlo oštroj kritici pozitivistička etnološka istraživanja izoliranih pojava: »Te rasprave o često vrlo djetinjastim i besmislenim običajima, o kući i dvorištu, o suknji i košulji i o kuhinji i podrumu same za sebe puke su trice. Svoju znanstvenu i poetičku opravdanost stječu tek povezanošću s čudovitim organizmom cjelokupne narodne osobnosti«.

³⁹) M. Scharfe, *Kritik des Kanons* (u: *Abschied vom Volksleben*, uredio H. Bausinger, Tübingen, 1970, str. 74 i dalje).

⁴⁰) V. bilj. 2, str. 13 i dalje.

»novoj orijentaciji došla u krug društvenih znanosti. Ipak uobičajene podjele bitan su i naoko praktičan oslonac pri razgraničavanju s drugim društvenim znanostima: istraživače narodnih priča i pjesama, istraživače zidnog ukrašavanja očito nećemo tražiti među sociolozima«.

Postupak kojim su pojedina područja, kao što su naselja, kuća i dvorište, oruđe i namještaj, odjeća i ishrana, običaji, narodna književnost, narodna muzika i ples, narodna znanja i vjerovanja, stavljena jedna pokraj drugih, teško da će uroditi integriranim promatranjem. Želi li se etnologija potvrditi kao smisljeno, samostalno znanstveno područje, na primjer nasuprot sociologiji, teško ćemo naći neko precizno razgraničenje⁴¹, a to znači da moramo konačno posegnuti za »temeljnim pojmovima, drugim riječima, za onim što je zajedničko različitim parcijalnim predmetima« (Bausinger, »Kritik der Tradition«)⁴², te obuhvatno teorijski postaviti pitanja i odrediti pojmove.

Istraživački predmeti SOCIOLOGIJE i ETNOLOGIJE mogu biti posve isti, a oni to pretežno i jesu, razlika je samo u uglu gledanja: dok će se sociologija najprije usmjeriti na društvene institucije i međuljudske odnose, etnologija se danas određuje kao *kulturnodruštvena disciplina* koja je sebi postavila za cilj analizu kulturnih tvorevina, osim masovnih fenomena. Martin Scharfe je pokušao dati *definiciju* koja vodi računa o tim datostima i uvidima:

»Etnologija je kulturnosociološka disciplina. Kao takva istražuje — uvažavajući orijentaciju na probleme — kulturne vrednote i njihovo posredovanje u objektivacijama (npr. kulturna dobra, norme, običaji) i subjektivacije (npr. mišljenja, stavovi, vjerovanja, znanje)«.⁴³

To određenje ni u kom slučaju ne znači da sad stara podjela »materijalna kultura«/»duhovna kultura« u novom ruhu slavi sretno praštanje. Štoviše, valja upozoriti da se kultura i njene objektivacije mogu izvesti »iz ekonomsko-socijalnih uvjetovanosti« da u svojim subjektivacijama uvijek »ima značenje i kao ideologija«.⁴⁴

Moderni trend etnologije prema sociologiji, koji je za njemačku etnologiju značio ozdravljenje, odnosno, oslobođenje od germanistike (v. o tome programatski I. Weber-Kellermann, *Deutsche Volkskunde zwischen Germanistik und Sozialwissenschaften*, 1969) u balkanskim je zemljama, naročito u onim socijalističkim u posljednjem desetljeću došao snažno do izražaja. Na prvom mjestu valja spomenuti Rumunjsku, Jugoslaviju, a u novije vri-

⁴¹) Kao što je naglasio Bausinger (cit. djelo str. 14) etnologija istražuje zajedno s ostalim društvenim znanostima, na primjer sa sociologijom, »realne probleme koji uvijek imaju i svoju kulturnu stranu. Analiza te kulturne strane društvenoga života zadaća je etnologije«.

⁴²) H. Bausinger, *Kritik der Tradition* (u; *Zeitschrift für Volkskunde*, knj. 65, 1969, str. 241).

⁴³) M. Scharfe, »*Notizen zur Volkskunde. Versuch der Begründung eines Standpunktes*« (u; *Württembergisches Jahrbuch für Volkskunde*, 1970, str. 124 i dalje).

⁴⁴) Kao bilj. 43, str. 130.

jeme i Bugarsku. U publikacijama koje redovito izlaze u tim zemljama, u etnološkim časopisima⁴⁵ i zbornicima⁴⁶ ulazi se sve više na diferencirani način u okvire društvenih okolnosti i u sociološke činjenice. Rumunjska pri tom vodi u strukturalnoj i semiotičkoj metodici pri istraživanju etnoloških datosti.⁴⁷

Definicija etnologije koju je formulirao Scharfe i način kako on zamišlja zadaće etnologije ušla je u formulaciju rezolucije što ju je Deutsche Gesellschaft für Volkskunde (Njemačko etnološko društvo) donijelo u Falkensteinu 1970. (»Falkensteiner Resolution«).

Prva točka rezolucije glasi:

»Ona (»etnologija«) analizira posredovanje (uzroke koji uvjetuju to posredovanje i procese koji ga prate) kulturnih vrednota u objektivacijama i subjektivacijama.

Njen je cilj da sudjeluje u rješavanju sociokulturnih problema.«⁴⁸

S druge strane, ta je definicija utjecala na nastavne planove na nekim zapadnonjemačkim etnološkim katedrama (npr. u Würzburgu) i usmjerava *Ethnologiu Europaee* koja djeluje kao općeevropski forum. Mnogi autori u tom časopisu dijele to mišljenje: tj. promatranje etnološkog predmetnog kompleksa kroz filter obuhvatnijih, sintetizirajućih problemskih kompleksa. I u programu IX. Svjetskog antropološkog kongresa u Chicagu 1973. spomenuti su različiti srodni kompleksi tema (u vezi s obradom etnoloških tema) koji upozoravaju na težište sadašnjega istraživačkoga rada, na primjer »kulturni pluralizam, tradicija i inovacija, kontinuitet, mobilnost i migracije, promjene u stvarnosti i u svijesti, difuzija i komunikacija, individualnost i kreativnost«.⁴⁹

U, kako nam se čini, opravdanoj orijentaciji prema navedenom novijem razvoju evropske etnologije u *nastavnom planu studija BALKANOLOGIJE, potdisciplina ETNOLOGIJA*, odlučili smo

- zastarjelu dihotomiju »materijalna/nematerijalna kultura« zamijeniti raščlambom koja s jedne strane vodi računa o *posebnom istraživanju narodne kulture* u njenim *materijalnim aspektima* a s druge strane o općoj etnološkoj analizi u njenim *problemskim aspektima* i
- pri tom počí srednjim putem između sistematike i pragmatike (u smislu »pragmatički ostvarljivog«), jer riječ je, kako već rekoh, o nastavnom planu!

⁴⁵) Popis najvažnijih etnoloških časopisa koji izlaze na Balkanu nalazi se u registru DEMOS-a.

⁴⁶) Usp. npr. *Folklor i obščestvo* koji je među ostalim uredio P. Dinekov, Sofia, 1977.

⁴⁷) To potvrđuje i zbornik *La sémiotique formelle du folklore*, ur. S. Marcus, Paris 1978. (to je prijevod zbornika *Sémiotica folclorului*, Bukurešt 1975).

⁴⁸) *Falkensteiner Resolution* (u: *Falkensteiner Protokolle*, uredio W. Brückner, Frankfurt 1971, str. 303).

⁴⁹) Cit. prema G. Heilfurth, v. bilj. 4, str. 206.

Dobili smo tako ovu shemu:

BALKANSKA ETNOLOGIJA — TEMATSKA TEŽIŠTA:

- Kompleks A: (1) Oruđa
(2) Stan
(3) Nošnja
(4) Predmeti pučke estetike
- Kompleks B: (1) Verbalne tvorevine
(2) Glazbene tvorevine
(3) Koreografske tvorevine
- Kompleks C: (1) Socijalne organizacije
(2) Oblici proizvodnje
(3) Društveno ponašanje i običaji
(4) Vjerovanja i empirija

Tematska težišta bit će obrađena u okviru **PROBLEMATSKIH ASPEKATA**, na primjer:

Tradicija i inovacija
Kulturni prostor i identitet
Narodna kultura i masovna kultura
Kulturna industrija i kreativnost
Posredovanje i komunikacija
Grupa i pojedinac.

Takozvani **PROBLEMSKI ASPEKTI** podređeni su tematsko-predmetnim područjima, odnosno, kompleksima. Imaju funkciju leće ili rastera koji polažemo preko **TEMATSKIH KOMPLEKSA** kako bismo izbjegli izolirano, nehistorijsko i nesociološko promatranje. To su u isto vrijeme elementi koji obuhvaćaju i povezuju pa kompleksnom predmetu garantiraju adekvatni dijahroni i sinhroni tretman.

No problemski aspekti mogu i sami biti predmetom etnološkoga istraživanja.

Pojam »identitet« potječe iz psihologije a razvio ga je socijalni psiholog Erik Erikson⁵⁰. S tog aspekta mogu se proučavati individualni ali i kolektivni fenomeni (čuvanje/gubitak identiteta pojedinca ili grupe nasuprot omasovljenju, značenje »zavičaja«, akulturacija emigranata i sl.).

Pri općem postavljanju pitanja odlučnu ulogu igra **KOMUNIKACIJA**, prenošenje, razmjena značenja među ljudima. Taj je aspekt s jedne strane prisutan kao »tradicija«, to jest predaja kroz vrijeme, a s druge strane kao »difuzija«, odnosno, predaja u prostoru, kao kulturno strujanje, vezano uz neki »kulturni prostor« specifičnih značajki. Od središnjeg je značenja pojam posredovanje (»Vermittlung«) koji je Scharf⁵¹ ovako odredio:

⁵⁰) E. H. Erikson, *Kindheit und Gesellschaft*, Zürich, 1957. Daljnja literatura o pojmu identiteta u poglavlju »Identitet« koje je napisao H. Bausinger (usp. bilj. 2, str. 204 i dalje); u zborniku *L'Identité* uz interdisciplinarni seminar što ga je vodio C. Levi-Strauss (Paris 1974—1975) objavio je P. H. Stahl prilog iz balkanskog vidokruga pod naslovom *Soi-même et les autres. Quelques exemples balkaniques u kojem naglašava socijalni identitet.*

⁵¹) V. bilj. 43, str. 138—139.

»Posredovanje pri tome ne znači prvenstveno komunikaciju. Ovdje se prije svega misli na činjenicu da je društvo sa svojim vrednotama proniklo stvari i individue i da to od njih čini to što one jesu (. .).

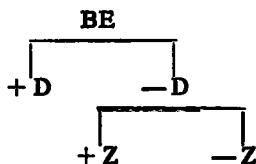
Samo se od sebe razumije da statički shvaćen pojam posredovanja (tj. posredovanje u samim stvarima i pojedincima) ne možemo zamisliti bez dinamički shvaćenog pojma posredovanja koji uključuje proces (inovaciju, difuziju, komunikaciju, stavove, mijenu stavova). A u samim pretpostavkama društvenih znanosti utemeljen je stav koji ne dopušta predviđanje uzroka koji uvjetuju posredovanje (na primjer, odnosi moći i društvena mjerila i još više stvaranje grupa, njihova integracija i njihova nužnost).«

S tim pojmom možemo stoga povezati dvije vrste relevantnih predmeta: jednom sam »proces posredovanja, na koji način i uz pomoć čega se na primjer prenosi neka narodna pjesma ili pak neki šlager«, a drugi put »posrednost u kojoj se svi nalazimo, dakle činjenica da je sve ono što činimo mnogostruko unaprijed obilježeno« (usp. H. Gerndt, »*Volkskunde vor der Entscheidung*«⁵²). Socijalizacija i društvena međuzavisnost igraju tu odlučnu ulogu.

Tematski kompleksi u našem nastavnom planu etnologije kao subdiscipline balkanologije sredi su po *binarnom strukturalnom* načelu:

A = primarno orijentirano na stvari (+ D), B, C = primarno neorijentirano na stvari (— D)
 B = primarno orijentirano na znak (+ Z),
 C = primarno orijentirano na čovjeka C = primarno neorijentirano na znak (— Z)

Shematski to izgleda ovako:

Izričito govorimo o »tematskim težištima« da bismo naglasili kako tematsko *težište* obrazovne institucije može počivati na parcijalnom kompleksu, ali da taj pojam može biti polaznom točkom mnogobrojnih kombinacija unutar kompleksa A, B i C jer su parcijalni kompleksi i njihovi potpojmovi međusobno funkcionalno povezani.

Uzmimo kao tematsko težište *balkansku narodnu pjesmu* (= B 1). Na prvom mjestu treba istraživati strukturu (poetski postupak, tematiku, motive) i funkciju (u socijalnoj sredini). Obrazovna institucija na to polaže težište. Osim toga, valja pokazati veze između teksta narodne pjesme i drugih verbalnih tvorevina (= B 1) kao što su priče, legende, memorati, poslovice itd. Kod narodnih pjesama tekstove treba staviti u odnos prema melo-

⁵²) H. Gerndt, *Volkskunde vor der Entscheidung* (u: *Falkensteiner Protokolle*, v. bilj. 48, str. 319).